

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ ПОСЛУГАМИ: ГЛОБАЛЬНА ЕМЕРДЖЕНТНІСТЬ

Проаналізовано зовнішню торгівлю підприємств України послугами. Із використанням синергетичної парадигми досліджено відповідність результатів цієї торгівлі Цілям розвитку тисячоліття. Встановлено, що торгівля послугами впливає на досягнення Україною Цілей розвитку тисячоліття, хоча її структура й не відповідає світовим трендам. Визначено, що у цілому зовнішня торгівля послугами впливає на подолання бідності, однак її низькотехнологічна експортна спеціалізація не допомагає забезпеченню якісної освіти впродовж життя та недостатньо сприяє покращенню здоров'я нації та сталому розвитку довкілля.

Ключові слова: зовнішня торгівля послугами, емерджентність, синергетична парадигма, Цілі розвитку тисячоліття.

I. Вступ

Стратегічні напрями розвитку вітчизняної економіки потребують оптимального використання усіх наявних конкурентних переваг українських підприємств у напрямі розвитку їх зовнішньоекономічної діяльності. Саме пошук шляхів такого розвитку, його вдосконалення видається важливою науковою проблемою.

Питання економічної ефективності ЗЕД підприємства в сучасних умовах висвітлено в працях зарубіжних і вітчизняних науковців. Проблемами ефективності ЗЕД займаються такі вчені: В. Абрамов, З. Адаманова, Л. Андреева, І. Багрова, М. Гельвановський, А. Градов, В. Гриньова, Н. Калюжнова, О. Кириченко, В. Козик, А. Кредісов, Л. Ліпич, Ю. Макогон, О. Мельник, Є. Миргородська, А. Мокій, Ю. Пахомов, А. Поручник, І. Фамінський, О. Чугай, О. Швиданенко, І. Школа, М. Ясін та ін.

Поняття самоорганізації, хаосу і порядку, нелінійності починають широко використовуватися як у природних, так і в гуманітарних науках. Теорія самоорганізації активно розробляється на сьогодні в різних країнах у ряді наукових шкіл у найрізноманітніших аспектах (І. Пригожин, Г. Хакен, Ф. Варела, Е. Ласло, К. Майнцер, Б. Мандельброт, Е. Моран та ін.).

Основні положення, що визначають загальні теоретичні основи щодо розробки та реалізації ЦРТ в Україні, базуються на дослідженнях провідних економістів, міжнародних фахівців Е. Лібанової, І. Міценка, М. О'Доннелл, Н. Стежко.

Однак відзначимо незадовільний існуючий стан справ щодо відсутності з боку вітчизняних суб'єктів зовнішньоекономічної

діяльності чітких та прозорих орієнтирів на суспільно значущі економічні цілі розвитку. Таким чином, враховуючи положення синергетичної парадигми, не використовується в повному обсязі наявний потенціал глобального суспільного економічного розвитку та набуває актуальності дослідження зовнішньої торгівлі.

II. Постановка завдання

Мета статті – визначення й аналіз, виходячи із синергетичної парадигми, окремих положень щодо глобальних ефектів зовнішньої торгівлі послугами.

III. Результати

Продовжуючи роботу щодо дослідження системних, синергічних ефектів зовнішньої торгівлі, розглянемо результати зовнішньої торгівлі вітчизняних підприємств послугами.

Раніше як перспективні нами було відзначено такі напрями для проведення дослідження: товарна та географічна структура міжнародної торгівлі, а також структура за видами послуг.

Відзначимо, що на цьому етапі роботи ми зосередимося на структурі послуг, проектуючи їх на вже викладені раніше пріоритети та цілі.

Слід зазначити, що зовнішньоекономічні послуги є товаром, який не проходить митного контролю і на який не оформлюється вантажна митна декларація. Послуги не набувають форми матеріальних об'єктів, на які поширюються права власності. Реалізація послуг та їх виробництво невідокремлені один від одного. Головним у торгівлі послугами є те, що має відбутися операція купівлі-продажу, яка охоплює діяльність суб'єктів господарської діяльності України й іноземних суб'єктів господарської діяльності (резидентів та нерезидентів), побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце

як на економічній території України, так і за її межами [1].

Інформацію щодо динаміки окремих найбільших у структурі експорту та імпорту груп

послуг за 2006–2011 рр. знаходимо у статистичному збірнику “Зовнішня торгівля України” за 2011 р. (табл. 1, 2) [1].

Таблиця 1

Динаміка окремих послуг, що мають найбільшу частку в структурі експорту за 2006–2011 рр., тис. дол. США

Вид послуги	Роки					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Транспортні послуги	5 354 754,9	6 111 729,8	7 636 544,5	6 305 551,4	7 848 000,5	9 062 395,6
Різні ділові, професійні й технічні послуги	846 920,0	1 167 066,1	1 541 508,1	1 225 420,8	1 509 190,1	1 888 151,7
Послуги з ремонту	279 033,3	326 541,0	425 907,6	430 141,9	426 884,1	616 516,5
Комп'ютерні послуги	86 770,7	158 021,1	270 383,2	278 757,0	358 092,7	532 287,4
Подорожі	248 341,3	342 227,1	492 876,4	299 207,8	381 111,0	455 097,5
Послуги зв'язку	258 121,1	237 058,6	330 918,4	321 246,5	345 026,1	366 958,5
Фінансові послуги	80 095,7	322 245,3	486 437,1	371 735,2	476 903,2	312 273,6

Таблиця 2

Динаміка окремих послуг, що мають найбільшу частку в структурі імпорту за 2006–2011 рр., тис. дол. США.

Вид послуги	Роки					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Транспортні послуги	788 967,5	1 118 368,9	1 657 596,6	996 923,8	1 170 748,9	1 583 882,3
Різні ділові, професійні й технічні послуги	700 651,9	808 571,6	1 122 479,6	895 184,5	878 146,6	1 142 392,0
Державні послуги, які не віднесені до інших категорій	584 088,8	695 115,3	456 804,0	459 285,9	529 644,9	511 116,5
Комп'ютерні послуги	111 628,5	159 789,2	237 064,3	158 324,3	179 541,5	242 369,6
Подорожі	230 090,8	326 701,6	426 004,0	282 979,8	347 223,5	462 437,6
Роялті та ліцензійні послуги	227 714,4	232 623,0	287 159,3	259 502,8	435 327,9	411 838,9
Фінансові послуги	406 999,9	887 317,0	1 465 040,0	1 319 126,0	1 085 524,6	955 264,5

Більш наочно, статистичну інформацію з табл. 1, 2 ілюструють рис. 1, 2. Як бачимо, у структурі експорту й імпорту послуг найсуттєвішу частку займають транспортні послуги, до яких при статистичних розрахунках належать послуги, пов'язані з доставкою товару до митного кордону держави-імпортеру та пункту призначення вантажів, перевезення пасажирів, які здійснюються усіма видами транспорту, забезпечення функціонування транспортної інфраструктури (вантажно-розвантажувальні роботи, аварійно-рятувальні роботи, послуги портів, станцій, стоянок, транспортних агентств, митних брокерів тощо), транспортування по трубопроводах газу, аміаку, нафти, електроенергії [1].

У зв'язку із зазначеним виникає таке запитання: “Чи є абсолютне домінування транспортних послуг над усіма іншими їх видами ознакою національної економіки, чи це загальна світова тенденція?” Відповідь на це питання ми знаходимо в останньому річному звіті Світової організації торгівлі “Research and analysis World Trade Report

2012 Trade and public policies: A closer look at non-tariff measures in the 21st century” [2].

Потрібно відзначити, що глобальні тенденції суттєво відрізняються від вітчизняних. Так, дані щодо світового експорту товарів і послуг, подані в табл. 3 звіту (World exports of merchandise and commercial services, 2005-11 (US\$ billion and annual percentage change) [2] свідчать, що з 4149 млрд дол. США загального світового обсягу послуг (Commercial services) у 2011 р. 1063 млрд дол. США припадають на подорожі (Travel), а транспортні послуги (Transport) перебувають лише на другому місці з 855 млрд дол. США.

Що стосується динаміки транспортних послуг (Annual percentage change) за останні роки, то вона у світі має такі показники: 2009 р. – 23%; 2010 р. – 15%; 2011 р. – 8%; період 2005–2011 рр. – 7% [2, с. 22], що в цілому відповідає вітчизняним тенденціям (табл. 3).

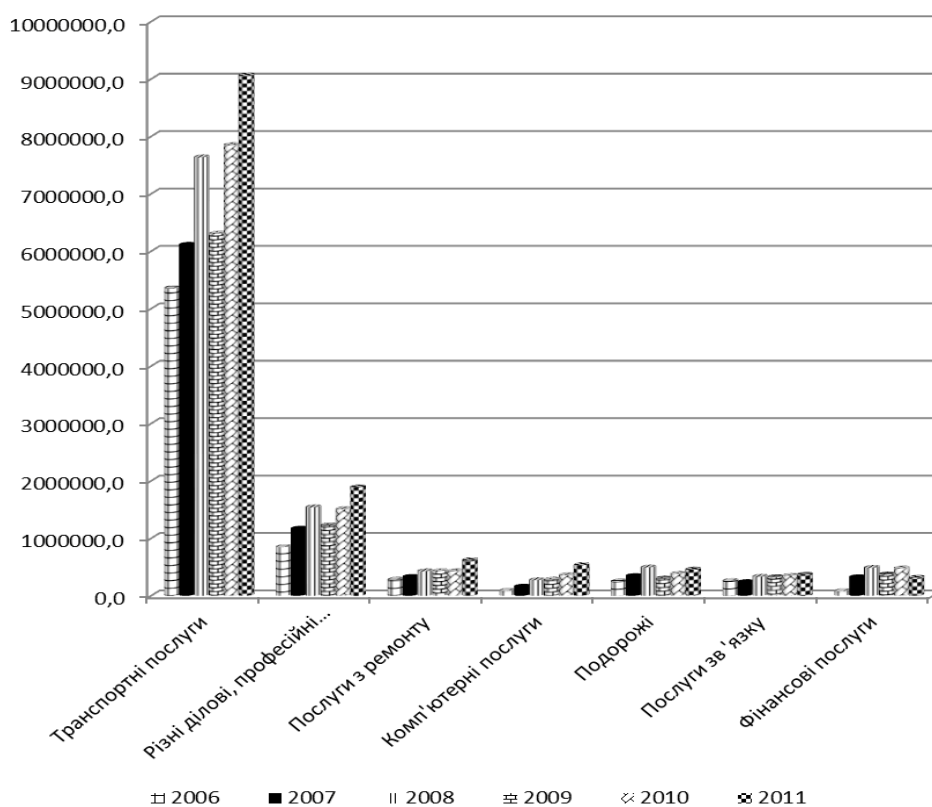

Рис. 1. Динаміка окремих послуг, що мають найбільшу частку в структурі експорту за 2006–2011 рр., тис. дол. США

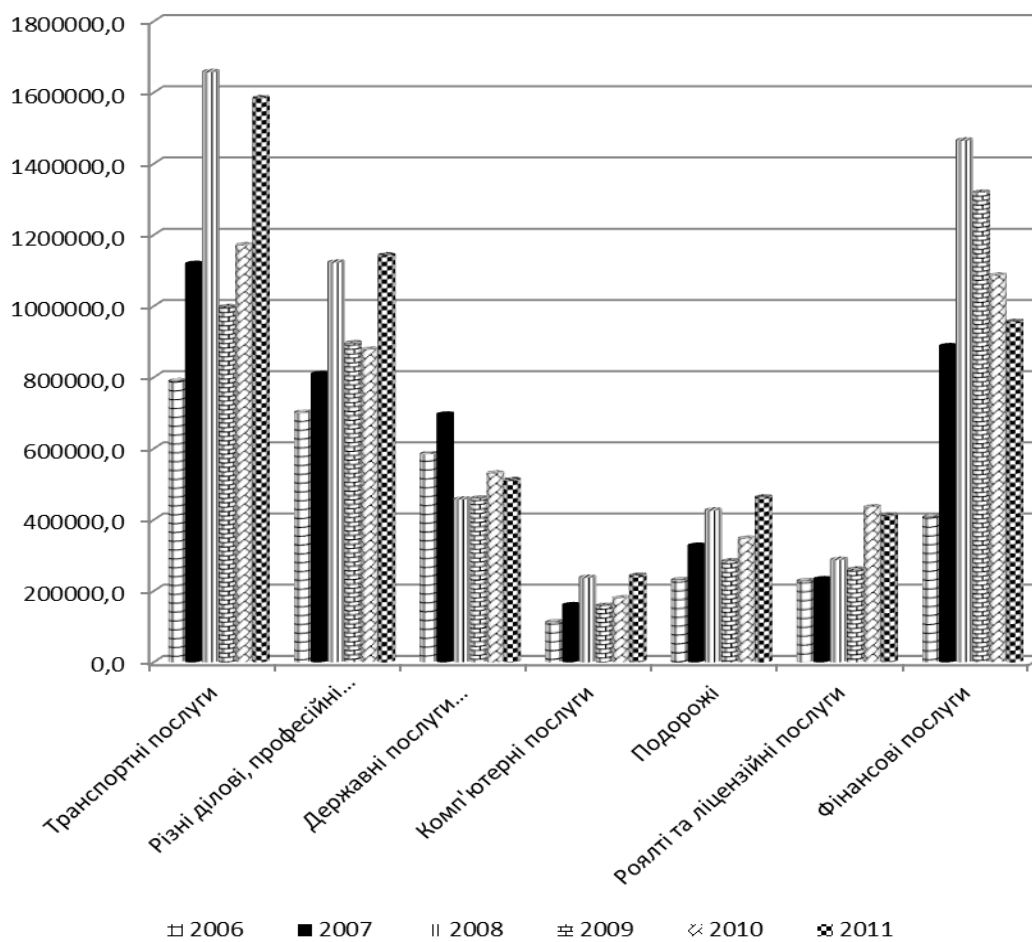

Рис. 2. Динаміка окремих послуг, що мають найбільшу частку в структурі імпорту за 2006–2011 рр., тис. дол. США

До речі, Україна займає вагому позицію у міжнародній торгівлі послугами, що підтверджують статистичні дані щодо обсягів світової торгівлі комерційними послугами за регіонами й окремими країнами у 2011 р. (табл. 3).

У зв'язку з цим та в контексті заявлених на початку роботи її цілей, важливою видається науково-аналітична робота, виконана спеціалістами Міжнародного Торгового центру, головними організаціями якого є СОТ і Організація Об'єднаних Націй через Конференцію ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД). Метою організації є стимулювання сталого економічного розвитку та сприяння реалізації Цілей розвитку Декла-

рації тисячоліття (ЦРТ) [4] в країнах, що розвиваються, і в країнах з перехідною економікою шляхом розвитку торгівлі та міжнародного бізнесу. Мова йде про щорічну доповідь цієї організації, що має назву Непереривний розвиток експорту (Export impact for good) за 2011 р. [3], у якому аналізується відповідність непереривного розвитку експорту Цілям розвитку тисячоліття, таким як:

Мета 1: Викоринити надзвичайну бідність і голод.

Мета 3: Поширення ідеї статевої рівності та прав жінок.

Мета 7: Гарантії екологічної стабільності.

Мета 8: Формування глобальної співпраці для розвитку.

Таблиця 3

Обсяг світової торгівлі комерційними послугами за регіонами й окремими країнами, 2011 р. (млрд дол. США і у відсотках)

Країни	Експорт					Імпорт				
	Знач.	Зміна відносно попереднього року, %				Знач.	Зміна відносно попереднього року, %			
	2011	2005-11	2009	2010	2011	2011	2005-11	2009	2010	2011
Світ	4150	9	-11	10	11	3,865	9	-11	10	10
Північна Америка	668	8	-7	9	10	516	6	-8	8	8
США	578	8	-6	9	11	391	6	-7	6	6
Країни Центральної Америки	130	11	-8	15	14	163	15	-8	23	18
Бразилія	37	16	-9	15	21	73	22	-1	36	22
Європа	1964	7	-13	4	10	1,605	6	-13	3	8
Європейський Союз - 27	1762	7	-13	4	10	1,48	6	-12	2	4
Німеччина	253	8	-9	3	9	284	5	-12	3	8
Великобританія	274	5	-14	2	11	171	1	-19	1	7
Франція	161	5	-13	1	11	141	5	-8	2	7
Нідерланди	128	6	-9	4	11	118	6	-3	-2	12
Іспанія	141	7	-14	1	14	91	5	-17	0	5
СНД	96	15	-17	13	20	133	15	-19	19	21
Росія	54	14	-19	8	22	90	16	-20	22	24
Україна	19	13	-23	24	13	14	13	-30	10	19
Африка	85	7	-10	11	0	149	13	-12	10	9
ПАР	15	5	-6	17	8	20	9	-13	25	13
Єгипет	19	5	-14	11	-20	13	5	-22	2	0
Марокко	14	11	-7	2	14	6	13	-6	8	11
Країни Середнього Сходу	111	-	-3	6	10	210	-	-7	9	10
Саудівська Аравія	12	-	3	10	17	55	-	-5	8	8
Ізраїль	26	7	-10	13	6	20	7	-14	6	14
Азія	1096	13	-11	23	12	1,091	11	-10	21	14
Китай	182	16	-12	32	7	236	19	0	22	23
Японія	143	6	-14	10	3	165	5	-12	6	6
Індія	148	19	-13	33	20	130	19	-9	45	12
Сінгапур	125	14	-6	20	12	110	12	-9	22	15
Республіка Корея	94	12	-19	19	8	98	9	-17	19	3
Гонконг, Китай	121	11	-6	23	14	56	9	-7	16	10
Австралія	50	9	-8	15	6	59	12	-13	22	18

Джерело: [2].

Відзначимо, що в нашій попередній роботі ми вже досліджували відповідність синергічних ефектів від зовнішньої торгівлі українських підприємств товарами національним Цілям розвитку тисячоліття, якими є сім орієнтирів, адаптованих з урахуванням особливостей розвитку нашої країни, які мають бути досягнуті до 2015 р. ЦРТ для України встановлено з урахуванням найбільш пріоритетних напрямів суспільного розвитку (подолання бідності, забезпечення якісної освіти впродовж життя та гендерної рівності, зменшення дитячої смертності, по-

ліпшення здоров'я матерів, обмеження поширення ВІЛ/СНІДу та туберкульозу, сталий розвиток довкілля). Потрібно зазначити, що система ЦРТ в Україні складається із семи цілей, 15 конкретних завдань та 33 індикаторів для моніторингу процесу [5].

Як бачимо, структура зовнішньої торгівлі послугами, так само, як і розглянута нами раніше структура зовнішньої торгівлі товарами, виявляє суттєву спеціалізацію експортно-імпоротної діяльності вітчизняних підприємств. Визначимо характерні риси такої спеціалізації, що ми згрупували у наступні три кластери.

По-перше, зовнішня торгівля послугами прямо сприяє подоланню бідності, адже позитивне значення сальдо зовнішньоторговельного балансу, що спостерігається впродовж останніх років, відповідно із даними Державної служби статистики України

[6], дає розвивати економічний потенціал країни та підвищувати добробут її громадян. Відзначимо, що в табл. 4 відображено динаміку експорту-імпорту послуг та зовнішньоторговельне сальдо за період з 2005 до 2011 рр.

Таблиця 4

Динаміка експорту-імпорту послуг та зовнішньоторговельне сальдо (2005–2011 рр.), тис. дол. США

Показники	Роки						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Експорт	6 134 742,6	7 505 520,7	9 038 866,2	11 741 292,9	9 598 330,3	11 759 405,7	13 792 217,6
Імпорт	2 934 996,0	3 719 398,2	4 980 621,9	6 467 956,7	5 173 531,6	5 447 694,3	6 235 194,6
Сальдо	3 199 746,6	3 786 122,5	4 058 244,3	5 273 336,2	4 424 798,7	6 311 711,4	7 557 023,0

Джерело: [6] та власні розрахунки

По-друге, згідно із методикою статистичних розрахунків, до подорожей належать послуги готелів, ресторанів, бюро подорожей і туристичних агентств, послуги у сфері

освіти й охорони здоров'я [1, с. 64]. Відзначимо, що в загальному обсязі вітчизняного експорту й імпорту ці послуги займають незначне місце, як це показано в табл. 5.

Таблиця 5

Частка подорожей у загальному експорті та імпорті послуг (2005–2011 рр.), %

Показники	Роки						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
% послуг у загальному експорті	3,37	3,31	3,79	4,20	3,12	3,24	3,30
% послуг у загальному імпорті	5,22	6,19	6,56	6,59	5,47	6,37	7,42

Джерело: [1; 6] та власні розрахунки

Зазначена закономірність суперечить світовим тенденціям, адже, за даними Світової організації торгівлі, з 4149 млрд дол. США загального експорту на подорожі (Travel) припадає 1063 млрд дол. США, що становить 25,62% [2, с. 22].

Таким чином, зовнішня торгівля українських підприємств послугами не сприяє забезпеченню якісної освіти впродовж життя та зменшенню дитячої смертності, поліпшенню здоров'я матерів, обмеженню поширення ВІЛ/СНІДу та туберкульозу.

Потрібно також зазначити, що, як і у випадку з експортом товарів, низькотехнологічна експортна спеціалізація українських підприємств щодо послуг не сприяє забезпеченню якісної освіти впродовж життя, відповідно, скорочується попит на висококваліфікованих спеціалістів.

По-третє, як ми визначали раніше, сталий розвиток довкілля стає можливим лише за наявності відповідних технологій збереження екології у процесі промислової діяльності та контролю з боку держави в цьому напрямі. Низькотехнологічна структура експорту послуг вітчизняних підприємств ставить під загрозу навколишнє середовище, а порівняно низький рівень доданої вартості, що утворюється внаслідок надання таких послуг, ускладнює залучення інвестицій у «зелені» технології.

IV. Висновки

Потрібно відзначити, що глобальні тенденції розвитку ринку послуг суттєво відрізняються від вітчизняних. Так, дані щодо світового експорту товарів і послуг свідчать, що на першому місці перебувають подорожі

(Travel) а на другому місці – транспортні послуги (Transport).

Україна займає вагому позицію у міжнародній торгівлі послугами, що підтверджують статистичні дані щодо обсягів світової торгівлі комерційними послугами за регіонами й окремими країнами.

У зв'язку із цим важливою видається науково-аналітична робота щодо аналізу відповідності неперервного розвитку експорту послуг адаптованим для України Цілям розвитку тисячоліття, таким як подолання бідності, забезпечення якісної освіти впродовж життя та гендерної рівності, зменшення дитячої смертності, поліпшення здоров'я матерів, обмеження поширення ВІЛ/СНІДу та туберкульозу, сталий розвиток довкілля.

Структура зовнішньої торгівлі послугами виявляє суттєву спеціалізацію експортно-імпоротної діяльності вітчизняних підприємств. Визначимо такі характерні риси цієї спеціалізації, що ми згрупували у наступні три кластера.

По-перше, зовнішня торгівля послугами прямо сприяє подоланню бідності, адже позитивне значення сальдо зовнішньоторговельного балансу, що спостерігається впродовж останніх років, дає змогу розвивати економічний потенціал країни та підвищувати добробут її громадян.

По-друге, згідно із методикою статистичних розрахунків, до подорожей належать послуги готелів, ресторанів, бюро подорожей і туристичних агентств, послуги у сфері освіти й охорони здоров'я. Відзначимо, що у загальному обсязі вітчизняного експорту й імпорту ці послуги займають незначне місце.

Зазначена закономірність суперечить світовим тенденціям. Таким чином, зовнішня торгівля українських підприємств послугами не сприяє забезпеченню якісної освіти впродовж життя та зменшенню дитячої смертності, поліпшенню здоров'я матерів, обмеженню поширення ВІЛ/СНІДу та туберкульозу.

Потрібно також зазначити, що як і у випадку з експортом товарів, низькотехнологічна експортна спеціалізація українських підприємств щодо послуг не сприяє забезпеченню якісної освіти впродовж життя, відповідно, скорочується попит на висококваліфікованих спеціалістів.

По-третє, низькотехнологічна структура експорту послуг вітчизняних підприємств ставить під загрозу навколишнє середовище, а порівняно низький рівень доданої вартості, що утворюється внаслідок надання таких послуг, ускладнює залучення інвестицій у «зелені» технології.

Список використаної літератури

1. Зовнішня торгівля України : статистичний збірник / [відповід. за випуск А.О. Фризоренко]. – К. : Інформаційно-аналітичне агенство, 2011. – 101 с.
2. Research and analysis World Trade Report 2012 Trade and public policies: A

closer look at non-tariff measures in the 21st century / World Trade Organization. – Switzerland : WTO Publications, 2012. – 247 p.

3. Annual report 2011: Export impact for good / International Trade Centre. – International Trade Centre Publications, 2012. – 94 p.
4. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_621.
5. Цілі розвитку тисячоліття [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) в Україні. – Режим доступу: <http://www.undp.org.ua/>.
6. Статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Статистична інформація Державної митної служби України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Кабінету міністрів України. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/dmsu/control/>.

Стаття надійшла до редакції 18.12.2012.

Чириченко Ю.В. Внешняя торговля услугами: глобальная эмерджентность

Проанализирована внешняя торговля предприятий Украины услугами. С использованием синергической парадигмы исследовано соответствие результатов этой торговли Целям развития тысячелетия. Установлено, что торговля услугами влияет на достижение Украиной Целей развития тысячелетия, хотя ее структура и не соответствует мировым трендам.

Определено, что в целом внешняя торговля услугами влияет на преодоление бедности, однако ее низкотехнологичная экспортная специализация не помогает обеспечению качественного образования на протяжении жизни и недостаточно способствует улучшению здоровья нации и устойчивому развитию окружающей среды.

Ключевые слова: *внешняя торговля услугами, эмерджентность, синергетическая парадигма, Цели развития тысячелетия.*

Chirichenko Y. Foreign services trade: global emergence

Foreign services trade of enterprises in Ukraine is analyzed. Matching results of this trade the Millennium Development Goals studied with the use of synergistic paradigm. We have found that services trade affects the achievement of our country's Millennium Development Goals, although its structure and does not meet world trends. We are determined that the general foreign services trade influences poverty eradication, but its low-tech export specialization is not helping to ensure a quality education for life and insufficient to improving the nation's health and sustainable environmental development.

Key words: *foreign services trade, emergency, synergetic paradigm, MDGs.*